

Lőrincze Lajos és a rádiós nyelvművelés*

Az 1960–70–80-as években Lőrincze Lajos nevét az egész ország ismerte. Többen, mint az összes nyelvésztét együttvéve. A rádióbeli *Édes anyanyelvünk* című nyelvművelő, ismeretterjesztő műsorán nemzedékek nőttek fel. Neve fogalommá vált, pedig műsorai mindössze 5 percig tartottak.

Mi volt a varázsa a rádiós nyelvművelő Lőrincze Lajosnak? Mi volt az oka a műsor, főleg pedig Lőrincze Lajos óriási népszerűségének? Mert kijelenthetjük: mindmáig ő minden idők legsikeresebb, legelfogadottabb, legismertebb rádiós nyelvművelője.

1. Az előzmények – a rádiós nyelvművelés

Mint tudjuk, Magyarországon a rendszeres rádiós műsorsugárzás 1925 végén indult el hódító útjára. A rádiózás tömegessé válása a második világháború után, a 60-as évekre tehető, népszerűségének csúcspontját a 70-es évek jelentik. Ezért is meglepő, hogy a rádió még a 10. születésnapjánál sem tartott, amikor a – viszonylag kisszámú – hallgatóság már nyelvművelő adásokat is hallgathatott.

Halász Gyula. Annak, hogy a rádióban ilyen korán megjelent a rádiós nyelvművelés, kedvezett a két világháború közötti nagy nyelvvédő hangulat is, amelynek legfőbb orgánuma a Magyarosan című folyóirat volt. Halász Gyula földrajztudós, író, műfordító, nyelvművelő, a rádió irodalmi osztályának a lektora már a harmincas évek elején megindította az *Édes anyanyelvünk* című műsorsorozatot. A nyelvművelő – főleg nyelvvédő – előadások 1938-ban kötetbe gyűjtve is megjelentek 242 oldalon a Nyugat kiadásában ugyancsak *Édes anyanyelvünk* címmel. A műsort a források rendre 1934 és 1938 közé teszik, jóllehet a szerző az utószóban azt írja, hogy nyelvművelő előadásait már tíz éve írja a rádiónak, és már a századiknál tart. Egyetlen bizonytalan forrás még a műsor folytatására utal: „Az esztendő [1946] közepén már a *Rádió Szabadegyeteme* is működött, egyik rovata az *Édes anyanyelvünk*, Halász Gyula vezetésével” (Eke 1998, ezt veszi át szó szerint Kövesdy 2014: 4).

A tudós és írói vénával is bíró Halász rendkívül szellemesen és élvezetes stílusban rendezi össze és pellengérez ki a nyelvhasználatban tetten érhető fonákosságokat, rengeteg, főleg a sajtóból vett – de nemegyszer saját – példával szemléltet, és győzi meg az olvasót. Lendületes stílusa, humora üde olvasmány volt ebben az időben a nyelvészek száraz, gyakran túlságosan is szakszerű fejtegetései mellett.

* A *Magyar nyelv napján* elhangzott előadás bővebb változata („Nemzetben él a nyelv”. 100 éve született Lőrincze Lajos. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2015. november 13.).

Ma kissé túlhaladottnak tűnik ez a hibákat gyűjtögető, a mércét megmondó szemlélet és gyakorlat, ám a maga korában éppenhogy újszerű volt: nem kioktatott, hanem felvilágosított. „Halász Gyula nem iskolamesteri típus, és a nyelv őserdejében oly csodálatos biztonságú tájékozódásával inkább az a szeretetre méltó vezető, aki a helyes ösvényre csodálatos könnyedséggel vezet rá. Megmutatja, hogy az út, amit eddig tettünk, kanyargós, időt és energiát fecsérlés volt, s végül mégis az egyetlen célhoz vezetett volna” (Kázmér 1938: 427).

Az elsőség tehát mindenképpen a Halász Gyuláé, de ez a műsor még nem az a műsor volt. Ekkoriban a rádió még nem terjedt el, hallgatói és hatóköre meg lehetőségen szűk lehetett. Lemérhető ez azon is, hogy a műsornak sokkal gyengébb visszhangja volt, mint a kötetnek. A nyelv művelő írások gyűjteményét szinte mindenki nagy elismeréssel fogadta. Illyés Gyula – akinek ugyancsak szívügye volt az anyanyelv ápolása – a Nyugatban köszöntette és méltatta az immár kötetben is olvashatóvá vált cikkeket, amelyekből – mint írta – rengeteget tanult. Az irodalmár Keményfy János a Magyarosan hasábjain üdvözölte: „Ez a könyv az idejű könyvnapnak állítólag legnagyobb sikere volt. Tán még ennél is nagyobb siker, hogy az újságok egyre-másra magasztalva írtak róla, jóllehet a könyv főképp a hírlapok nyelvbötlésait pellengérezi ki” (1938: 164). A Kalangya című délvidéki folyóirat 1938 augusztus–szeptemberi számában első oldalon harangozta be mint a könyvnap könyvét: „Hangban, tartalomban merőben új ez a könyv. A maga eredeti, egyéni módján mutat rá a nyelvünkbe beférkőzött tömérdek félszedségre, pongyolaságra, az idegen észjárásból eredő henye mondatfűzés terjengősségére” (336). Ugyanebben a számban Kázmér Ernő részletesen is bemutatta a kiadványt (1938: 426–8).

Zsirai Miklós. Talán kevesen tudják, hogy Lőrincze Lajos rádiós műsorának volt még egy előzménye. Zsirai Miklós akadémikust, egyetemi tanárt nem csak a finnugor nyelvészet nemzetközi hírű tudósaként tartjuk számon. Tevékenykedett ő a nyelv művelés területén is, 1932 és 1936 között – hol másokkal, hol egyedül – szerkesztette a Magyarosan című nyelv művelő folyóiratot. Arról csaknem megfélekedett az utókor, hogy az 1950-es évek elején a rádióban népszerűsítette a magyar nyelvet. A feldolgozott témák – Nyelvünk helye a nyelvek világában, A magyar nyelv alkata, Nyelvünk kialakulása, Hogyan beszéltek őseink?, A vizsolyi biblia, A magyar népnyelv stb. – azt mutatják, hogy ezek a műsorok kevésbé nyelv művelő, inkább ismeretterjesztő jellegűek voltak. A rádióadások anyaga a rendszerváltás táján került elő Zsirai hagyatékából, és Fábrián Pál rendezte sajtó alá 1995-ben Nyelv és rádió címmel.

2. Édes anyanyelvünk – Lőrincze Lajos műsora

2.1. A történet

A műsor történetének és előtörténetének földerítésében maga a szerző nem sok adalékkal szolgál. 1982-ben a Magyar Televízió hosszabb interjút készített vele (1984-ben sugározták Látogatóban Lőrincze Lajosnál címmel), ezt megelőzően

– mintegy segítségképpen – papírra vetette visszaemlékezéseit. A cédulákra írt följegyzések életútját, tanulmányait és munkásságát vázolják föl. Ezeket kiegészítette egy „pótcédulával”, amelyen a rádiós munkájáról ejt szót röviden. Azt írta, hogy a rádióval korrekt volt a kapcsolata, nem szóltak bele a munkájába, témaválasztása, állásfoglalásába. Igaz, ő sem háborgott, amikor a műsor helye, időpontja megváltozott. Pedig ez nem tett jót a műsor hallgatottságának, ugyanis a hallgatók hozzászóltak, hogy „a déli harangszóval együtt jár az »édes anyanyelvünk«” (Lőrincze 1982/1998).

A Lőrinczével foglalkozó munkák általában nem mulasztják el fölidézni, hogy az Édes anyanyelvünk című rádióműsor elindításánál Kodály Zoltán bábáskodott. Tőle származott az ötlet, az elgondolás, ő javasolta Lőrincze Lajosnak egy ilyen műsor elindítását. Azt nem tudjuk, hogy Kodály ismerte-e a Halász Gyula-féle műsort, ez szerepet játszott-e a később megvalósult műsor indításában, szerkesztésében, témavilágában. Az előzményekről és a folytatásról Illyés Gyula így vallott: „A nem perzekútori, hanem szép szavú: írói rangú nyelvművelést – Halász Gyula és Kosztolányi mozgalmát – Lőrincze Lajos és gárdája remek összjátékkal országos figyelem és taps közepette szélesítette soha nem remélt hatásúvá az olvasók körében” (idézi Péter 2002: 76). Tegyük hozzá: elsősorban a rádióhallgatók körében.

Lőrincze Lajos nyilatkozataiból, életrajzi adatokból és egyéb forrásokból tudjuk, hogy *Édes anyanyelvünk* című nyelvművelő műsorának első adására 1952. október 15-én került sor.² 1955-ben a vasárnap reggeli műsorsávban találjuk, 1961-től már hetente háromszor hangzott el a népszerű ötperces nyelvművelő adás. Maga Lőrincze azt írja az *Édes anyanyelvünk* című gyűjtemény előszavában, hogy a műsor kezdetben hosszabb (15–20 perces) előadásokból állt. Eleinte még nem rendszeresen, hanem 3–4 hetente került sorra, majd 1954-től rövidült ötpercesekre, ekkortól többnyire azonos időben sugározták.

Az egyes adásokban felolvasott írások zöme Lőrincze Lajos tollából származik, de „bedolgoztak” neki az intézeti kollégái és más, főleg pesti nyelvészek is. Híven mutatja ezt az *Édes anyanyelvünk* című kötet szerzői gárdája: Ferenczy Géza, Kálmán Béla, Károly Sándor, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Papp László, Rácz Endre, Szende Aladár, Tompa József stb., legalább húszan segítettek munkájában, mondhatnánk – némi túlzással –, a korabeli nyelvészek zöme. (Az 1968-as, *Nyelvőrségen* című kötetet a szerző kizárólag saját ötperceséből állította össze.) Mivel a rövid írásokat mindig Lőrincze olvasta föl a rádióban, így óhatatlanul az ő hangjához és nevéhez kötődött a műsor.

Az 1982-es tévéinterjúban Lőrincze így vallott műsoráról: „Amiről azt hittem, hogy csak futó »kaland«, próbálkozás lesz, a rádiós előadások, életem lényeges része lett. [...] Jólesett tudomásul venni, hogy az *Édes anyanyelvünk* több alkalommal a leghallgatottabb műsor volt, jólesnek a szép levelek, a meleg kézszorítások. Úgy gondolom, az én öt perceim, harmincéves munkám is erőteljesen

² Más forrás – alighanem tévesen – valamivel későbbre teszi az indulást: „A magyar csoport javaslatára 1952 decemberében kezdték sugározni az *Édes anyanyelvünk* c. sorozatot. Első adásaiban az idegen szavak helytelen használatával foglalkozott. Később Lőrincze Lajos válaszolt a hallgatók számos nyelvészeti kérdésére, vasárnap reggelenként öt percben” (Tertinszky 1998: 353–406).

hozzájárult a magyar nyelv iránti érdeklődés felkeltéséhez és folyamatos, tartós ébrentartásához” (Lőrincze 1982/1998).

Teltek az évek és az évtizedek, változott a világ, de az *Édes anyanyelvünk* című rádióműsor maradt a helyén változatlanul. Generációk nyelvszemléletét formálták, alakították ezek az ötpercesek. Hogy a mintegy kétezer elhangzott előadás ne csupán a rádió hangarchívumában maradjon meg, Lőrincze Lajos időnként válogatott belőlük, és nyomtatásban is megjelentette. Elsőként – akárcsak elődje, Halász Gyula – ő is a műsor címét adta a 120 cikket tartalmazó gyűjteménynek. Az 1961-ben megjelent kötet még ugyanabban az évben megérte második, majd 1972-ben a harmadik, javított, némileg módosított kiadást (114 cikkel). Az ötpercesek következő, Nyelvőrségen című gyűjteménye 1968-ban látott napvilágot, benne 169 írással. Az említett tévéinterjúban szót ejtett terveiről is: az *Édes anyanyelvünk* anyagából még kiadhatónak vélt 3–4 kötetre valót.

A rendszerváltás után a nyelvművelés, a nyelvi ismeretterjesztés pozíciói meggyengültek. Ehhez hozzájárult a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat lassú elsorvadása, a nyelvművelést és a nyelvművelőket ért éles támadások a nyelvészek egy csoportja részéről – és Lőrincze Lajos betegsége (1991), majd halála (1993). Bár a rádióban megszűnt a nyelvi osztály – vele együtt a márványtermi nyelvművelő konferenciák – a nyelvi ismeretterjesztés még mindig tartotta magát. Életben maradt az *Édes anyanyelvünk* és a mozgalommá fejlődött *Beszélni nehéz*. Megemlíthetjük még a *Magyarán szólva* című, harmincéves műsort és folytatását, a még másfél évtizedig élő *Értsünk szót!* című műsort.

Egyik munkájában Balázs Géza (2007) az *Édes anyanyelvünk* című rádióműsor történetében három korszakot különít el: a Halász Gyula-féle szakaszt (1928–30-tól kb. a háború kitöréséig), a Lőrincze Lajos vezette, leghosszabb időszakot (1952–1993) és az utolsó, a csapatmunkával fenntartott időszakot. A műsort végül – az azonos nevű nyelvművelő lapban – Balázs Géza *Miért érdekes? Legyen a sírján a virág...* című írásában így temeti el: „2007. szeptember 30-án a 8 óra 30 perckor kezdődő ötperces adással véget ért a Magyar Rádió leghosszabb ideje tartó anyanyelvi műsorsorozata, az *Édes anyanyelvünk*. A virágnevekről esett szó” (i. m.) Szimbolikus befejezés... A Lőrincze utáni időszak anyagából válogatódott össze a *Kedves hallgatóim!* című kötet (szerk.: Kövesdy Zsuzsa). Mellesleg ugyanez év május 25-én szűnt meg a 31 éves *Beszélni nehéz* című műsor is.

2.2. Az *Édes anyanyelvünk* sikere

„Kedves Hallgatóim!” – mindig ezzel a megszólítással indította rádiós ötperceit. Lőrincze Lajos a sikerét, népszerűségét vitathatatlanul a rádióműsorainak köszönheti, az tette közzismertté. Az 1968-ban megjelent *Nyelvőrségen* című kötet fűlszövegében ezt olvashatjuk: A Magyar Rádió és Televízió közvélemény-kutató osztályának nemrég közölt jelentése szerint „legnépszerűbb »rövid« rádióműsorunk: az *Édes anyanyelvünk*”. Hétről hétre sok százezren hallgatják meg ezeket a szakszerű és mégis érdekes fejtegetéseket nyelvünk múltjáról és jelenéről,

szépségeiről és szeplőiről (Lőrincze 1968). Balázs Géza egy tanulmányában még 2005-ben is a 10 leghallgatottabb műsor közé helyezi (Balázs 2005).

A műsorról később Lőrincze így vallott: „...induláskor féltem a feladat nagyságától; lelkiismeret-furdalásom volt: vajon vállalhatom-e. Ma már – az érdeklődés és az eredmények láttán – nem tudnám lelkiismeret-furdalás nélkül abbahagyni” (Lőrincze 1982/1998).

A műsor felülmúlhatatlan sikeréről elmélkedve arra a következtetésre juthatunk, hogy varázsát, hihetetlen népszerűségét több tényező, külső körülmények és személyes adottságok szerencsés összjátéka, egybeesése adta.

Külső körülmények. Lőrincze Lajosra a legjobbkor talált rá a rádió. A rádiózás igazi virágkorát az 1950–60–70-es évek jelentették. A háború előtt a rádióhallgatók száma dinamikusan, a háború után robbanásszerűen nőtt. A KSH adatai szerint a rádió-előfizetők száma 1934-ben és 1938-ban – Halász Gyula műsorának kezdetén és végén – 340 ezer, illetve 419 ezer. A háború utáni időkben az előfizetők (és a rádiókészülékek) száma így alakult: 1950: 620 ezer; 1960: 2 millió 224 ezer; 1970: 2 millió 530 ezer (Puskás 2000).

A 70-es években lényegében minden családban volt rádiókészülék, később több is. Így vált a rádió előbb a szabadidő-eltöltés modern eszközévé, majd a mindennapi élet természetes tartozékává (Romsics 2010). A 70–80-as években a rádióhallgatás egyre inkább a háttérrádiózás irányába tolódott el. És fölfutott a nagy rivális: a televízió, előfizetőinek száma a 70-es évek vége felé – egészen pontosan 1978-ban – haladta túl a rádió-előfizetőkéit.

Az 50–60-as években a rádiónak nem volt vetélytársa, az egész ország a rádiót hallgatta. Az pedig, hogy az *Édes anyanyelvünk* a vasárnap reggeli, majd déli műsorsávba került, kimondottan jól tett a hallgatottságnak. Erre Margócsy József így emlékezik: „A közvélemény-kutatás, a szerkesztői tapasztalatok felhasználásával, nem utolsó sorban az érkező hallgatói levelek hatására 1955 júliusában áttértek az ötperces műsorokra: vasárnap reggelenként, immáron minden héten. Ez a változtatás egyszerre magasra emelte a »hallgatottságot«. Az iskolák kívánságára a vasárnapi műsort hétköznapon megismételték, hogy jobban bekapcsolhassák a nyelvi nevelésbe. 1961-től már hetenként háromszor került sorra egy-egy ötperc – egyidőben a külföldön élő magyaroknak szóló adásban” (Margócsy 1998: 18). A műsor halhatlan népszerűsége tett szert, Lőrincze Lajos nevét határon innen és határon túl mindenki megismerte. Legtöbben csak a hangját hallották, személyesen, „élőben” nem ismerhették, de aki egyszer hallotta, hangjáról azonnal fölismerte.

Meleg hangon emlékezik Lőrincze népszerűségére a pályá- és munkatárs, a nyelvtörténész Benkő Loránd. A magyar nyelvatlasz hazai, erdélyi, vajdasági gyűjtőmunkálatai során sok időt töltöttek együtt, és mindenütt megtapasztalhatta kollégája hírnevét. „Az anyanyelvünk ügyében kifejtett fáradhatatlan munkásságának megbecsülésében bőven és méltán kárpótolta őt egy más jellegű, színterű értékelés: a hazai társadalomban, sőt a magyar nyelvközösségben széleskörűen kelt ismertsége, illetőleg ami ennél jóval több, elismertsége, az őt hallgató és olvasó közönség élénk rá figyelése, befogadó szeretete. Fontos kiemelni, hogy joggal támadt népszerűségét milyen szerénységgel, emberi és tudósi visszafogottsággal

élte meg. Rendszeres rádiós szereplése folytán ismertsége már az ötvenes évek közepén túllépte a hazai tért” (Benkő 2005: 13).

Személyes adottságok. Lőrincze Lajos, az első kiejtési verseny győztese a hangjával, tiszta kiejtésével, enyhén dunántúli beszédével, főleg pedig higgadt, közvetlen stílusával, toleráns, be- és elfogadó szemléletével belopta magát a hallgatók szívébe. A rádióhallgatók megkedvelték, szerették őt. Korábban idézett tévéinterjújában ezt olvashatjuk: „Azt mondja valaki a minap: szeretem a maga fejtegetéseit. Megnyugtató, tapintatos minden magyarázata. Elgondolkoztam, miért is tudom hitelesen csinálni, amit csinálok. 1. Szeretem a munkámat. 2. Hiszek abban, amit csinálok, s amit mondok. 3. Mindig az igazság érdekel, azt szeretném feltárni és 4. érhetően, vonzóan átadni, hogy más is úgy higgye. 5. Tárgyilagos voltam és vagyok, az elfogultságok, dogmák ellen harcolok” (Lőrincze 1982/1998).

A műfaj. Feltehetőleg a kényszer hozta, hogy ilyen rövidre apadt az adásidő, Lőrinczének azonban sikerült kialakítania egy új műfajt, az ötperces nyelvművelést. Ő maga így nyilatkozott erről: „Sikerült olyan formát kialakítani, amely szórakoztatva tanít, egyesíti a nyelvi, irodalmi, művelődési tanulságokat, olyan szemléletet elfogadtatni, amely távol áll az elvakult sovinizmustól, hagyományőrző, de a nyelvi fejlődést megértő, s nyitott a nyelvi szépségek iránt” (Lőrincze 1982/1998).

Minden egyes adásra egy-egy, öt percben kifejtendő témát dolgoz föl (megszólítás, névadás, szólás stb.), ezért könnyen követhető, nem bonyolódhatott bele hosszadalmas tudományos fejtegetésekbe. Gyakran indult ki konkrét, aktuális tényből, egy levélíró kérdéséből, akkor zajló eseményből, olvasmányélményből. Ezt követi a terjedelmesebb kifejtés: érvelés, példák a nyelvjárásokból, a szótárakból, az írók, költők műveiből. Széles példatára meggyőzte a hallgatóságot, ráébresztette arra, hogy a nyelv milyen gazdag, változatos és változékony, állandóan mozgásban van. Ezért adott időben másképpen kell megítélnünk bizonyos nyelvi jelenségeket, mint korábban. Nem egy hibáztatott nyelvi formáról példák sokaságával igazolta, hogy az nem hiba, sokkal inkább nyelvi babona.

Nyelvszemlélet. Kétségtelen: hosszú, kitartó, aprólékos nyelvművelő tevékenységében végig határozott nyelvszemlélete vezérelte. És az, hogy a nyelvművelésnek milyen utat, stratégiát és módszereket kell választania, követnie. A Magyar Nyelvőr Lőrincze-emlékszámában Pusztai Ferenc így summázza Lőrincze hatását: „Lőrincze Lajos nyelvművelő munkásságának tudománytörténeti rangját fáradhatatlan nyelvművelő tevékenysége mellett elsősorban az adja meg, hogy munkálkodása mindvégig határozott szemléleti alapokra támaszkodott, mondhatnánk, szemléletében volt igazán tudatos. Méghozzá oly mértékben, hogy kezdeményezően vállalta, majd végigvitte a magyar nyelvművelésben a *szemléletváltást*, s ennek eredményeként a nyelvművelés gyakorlatának megújítását” (Pusztai 2005: 62).

Műsorsorozatával Lőrincze új nyelvszemléletet alakított ki. Ebben is előkészítője volt Halász Gyula, aki a harcias nyelvvédelem helyett a békésebb, derűsebb nyelvtisztítást választotta. Amiben viszont Lőrincze továbblépett: őt nem

a hibakeresés, a határozott bírálat, a nyelvi mindentudás vezérelte. Higgadt, megértő és megengedő, mindig rendkívül körültekintő, szakmailag és módszertanilag fölkészült nyelvművelő szólt – nem a szakemberekhez, nem a hivatásos nyelvhasználókhöz – az egyszerű, laikus nyelvhasználóhoz. Ahhoz, aki eddig saját nyelvérzékét abszolutizálva értékelte a nyelvi formákat, és most rádöbbsent, hogy minden viszonylagos. Nem a tudálékos, a tudományos fejtegetésekben elmélyedt kutató, hanem a mindennapi nyelvhasználat szokásaira, újdonságaira és fonákságaira érzékeny, világos stratégiával bíró, a nyelv mögött az azt használó embert figyelő, elkötelezett népművelő beszélt a rádióban. Egyik eredménye a műsornak: ráterelte a hallgatók figyelmét saját és környezetük nyelvhasználatára. Másrészt – példaadással is – ránevelte hallgatóit arra, hogy saját maguk legyenek képesek e nyelvi jelenségek körültekintő megítélésére.

3. Értékelése

Lőrincze Lajosnak életében és halálában egyaránt sok-sok elismerésben volt része. Tekintélye, szaktudása, sokoldalú és sokirányú tevékenysége, a nyelv ügye iránti elkötelezettsége – követői és bírálói részéről egyaránt – megkérdőjelezhetetlen. Rádiós tevékenységéről szólva nem feladatunk egyéb, nagy horderejű érdemeit részletezni, csak megemlíjtük a Magyar Nyelvőr című folyóirat szerkesztését, a sok-sok ismeretterjesztő előadását az általa elindított „magyar nyelv hete” rendezvényein, az ugyancsak általa alapított Édes Anyanyelvünk című nyelvművelő lap körüli bábáskodását, a határon túli magyarok körében végzett nyelvapoló tevékenységét stb., stb.

A Nyelvőr már említett Lőrincze-számában Grétsy László így emlékezett rá: „elsősorban nyelvművelő volt: anyanyelvünk csinosítója és hivatott őre, egész népünk tanítómestere, aki nem szigorral, nádpálcával, hanem szép szóval oktat, s aki [...] nem könyveire, cikkeire, tudományos konferenciákon való szereplésére volt a legbüszkébb, hanem az Édes anyanyelvünk című rádióműsorra, amelyben több mint négy évtizeden át buzdított nyelvünk szeretetére, tanított árnyalt, igényes használatára fiatal és öreget. Elsősorban ez a műsor, a nyelvi ötpercesek remekművű sorozata volt az, amelynek révén az egész ország megismerte s megszerette.” (Grétsy 1994: 2)

Az évfordulón tevékenységét így méltatják az MTVA honlapján: „Lőrincze Lajosból katedra nélkül vált a nemzet nyelvtanárává, tudományos alapossággal, de sohasem tudálékosan, a rá jellemző ízes dialektusban válaszolt a hozzá intézett kérdésekre. Azt vallotta, hogy a nyelvművelés tárgya nem elsősorban a nyelv, hanem az ember. Vádolták nyelvi liberalizmussal, az új nyelvi alakzatok és az idegenszerűségek befogadása iránti túlzott engedékenységgel, de ő úgy vélte: a változás hozzátartozik a nyelv életéhez, s ha a változás már társadalmi méretű, akkor el kell fogadnunk.”³

³ <http://www.mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/lorincze-lajos-allami-dijas-nyelvesz-a-szep-magyar-beszed-apoloja-100-eve-szeletett>

Persze akadtak bírálók is. Az előbb idézett kitétel is utal rá, hogy – a konzervatívabb felfogású szakemberek és laikus nyelvművelők közül – többen szemére vetették túlzott engedékenységét, liberális nyelvszemléletét. Érdekes módon a másik irányból is kapott bírálatot: „A »nyelvközpontú« szemlélet az erős központosítással, az »emberközpontú« az engedékenyebben központosító hatalom törekvéseivel egyeztethető jól össze – de a nyelvészettel egyik sem, bármennyire szerették is sokan Lőrincze Lajos »izes beszédét« és többnyire szelíd tanácsait. A jámborabb elv és gyakorlat mögött ugyanaz a nyelvi ideológia áll, és ugyanazokra a nyelvről kialakított laikus mítoszokra épül, mint a kétségkívül vérmezebb változat. Talán nem szúr, vág és aláz porig, mint az, de ettől még nem lesz tudományos értelemben védhetőbb, és nem törli meg a nyelvi diszkrimináció újratermelődését sem” (Sándor 2012).

Minden kritika fontos. Csak sajnálhatjuk, hogy ez a jó szándékú, jóval Lőrincze halála után megfogalmazott bírálat kissé megkésett. Mennyivel hasznosabb lett volna, ha mindjárt a műsor indulásakor – vagy legalább a 10., 20. vagy 30. évfordulón – hangzik el. Lőrincze szelíd, toleráns, megértő egyéniségét ismerve, minden bizonnyal figyelembe veszi, és ettől műsora még jobb lehetett volna.

4. Összegzés

Lőrincze Lajos vitathatatlanul a 20. századi magyar nyelvművelés legnagyobb és legnagyobb hatású alakja. Igen találóan mondta Német G. Béla, hogy Lőrincze Lajos valójában népművelő, nyelvi népművelő volt. Nem a tudományos kutatás, az elméleti nyelvészkedés volt az erénye, hanem az aprómunka. Nemzedékeknek adott példát ahhoz, hogyan kell egy-egy apró nyelvhasználati jelenség környezetét, hátterét földeríteni, hogyan célszerű értékelni a jelen nyelvhasználat kontextusában.

Lőrincze Lajos nem panaszkodhatott az elismerésekre. Tevékenységét, fáradhatatlan munkáját különféle kitüntetésekkel, díjakkal ismerték el. Amikor abbahagyta az *Édes anyanyelvünk* című rádióműsort, a Magyar Rádió Aranymikrofon díjjal értékelte negyvenéves rádiós nyelvművelő tevékenységét.

De legalább olyan elismerés volt számára a rádióhallgatók ragaszkodása hozzá és műsorához. Tervezte, hogy könyvet ír a hallgatók reagálásáról, de ez az elgondolás nem valósult meg. „Hézagpótló lenne a készülő könyv: *Kedves hallgatóim! (A hallgatók, levélírók rendszere, mi fáj a népnek nyelvi téren)*” (Lőrincze 1982/1998). Erre azonban már nem maradt energia és erő.

SZAKIRODALOM

- Balázs Géza 2005. Anyanyelvművelés. *Valóság* XLVIII. évfolyam 5. szám. <http://www.valosag-online.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=575&lap=0>.
- Balázs Géza 2007. Miért érdekes? Legyen a sírján a virág... *Édes Anyanyelvünk* 5: 5.
- Balogh Ferencné (szerk.) 1998. *Lőrincze Lajos. Emlékezés és bibliográfia*. Veszprém megyei bibliográfiák 3. Veszprém. <http://mek.oszk.hu/00000/00022/index.phtml>.
- Benkő Loránd 2005. Lőrincze Lajossal. *Magyar Nyelvőr* 129: 11–5.

- Eke Károly 1998. Ismeretterjesztés. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. Kultúra, művészet, sport, szórakozás. Babits Kiadó, Szekszárd, 451–3.
- Grétsy László 1994. Búcsú Lőrincze Lajostól. *Magyar Nyelvőr*. 118: 1–3.
- Halász Gyula 1938. *Édes anyanyelvünk*. Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T. kiadása, Budapest. Újabb kiadása: Halász Gyula: *Tudd, hogy mit beszélsz!* Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Szűts László. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1991.
- Illyés Gyula 1938. *Édes anyanyelvünk*. Halász Gyula könyve. *Nyugat*. 6: 466–7.
- Kázmér Ernő 1938. Halász Gyula: *Édes anyanyelvünk*. (Nyugat-kiadás) *Kalangya* VII/8–9: 426–8.
- Keményfy János 1938. Halász Gyula: *Édes anyanyelvünk*. Budapest, 254 1. Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T. kiadása. *Magyarosan* 7–8: 164–5.
- Kollega Tarsoly István (főszerk.) 1996–2000. *Magyarország a XX. században*. III. kötet. Kultúra, művészet, sport és szórakozás. Babits Kiadó, Szekszárd.
- Kövesdy Zsuzsa (szerk.) 2003. *Kedves hallgatóim!* Válogatás a Magyar Rádió Édes anyanyelvünk című műsorából. Szerzők: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László, Fábíán Pál, Grétsy László, Szathmári István. Tinta Kiadó, Budapest.
- Kövesdy Zsuzsa 2014. Nyelvi ismeretterjesztés a rádióban. *Édes Anyanyelvünk* 2: 4.
- Lőrincze Lajos (szerk.) 1961. *Édes anyanyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1968. *Nyelvőrségen*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1980. *Emberközpontú nyelvművelés*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Lőrincze Lajos 1982/1998. Mit műveltem? In: Balogh Ferencné (szerk.): *Lőrincze Lajos. Emlékezés és bibliográfia*. Veszprém megyei bibliográfiák 3. Veszprém. <http://mek.oszk.hu/00000/00022/index.phtml>.
- Margócsy József 1998. Egy emberközpontú nyelvművelő (bevezető gyanánt). In: Balogh Ferencné (szerk.): *Lőrincze Lajos. Emlékezés és bibliográfia*. Veszprém megyei bibliográfiák 3. Veszprém. <http://mek.oszk.hu/00000/00022/index.phtml>, 13–30.
- Péter László: A nyelvapoló [Illyés]. *Tiszatáj*, 2002. november. 75–80.
- Pusztai Ferenc 2005. Lőrincze Lajos előtt és után. *Magyar Nyelvőr*, Emlékszám Lőrincze Lajos születésének 90. évfordulójára. 62–4.
- Romsics Ignác 2010. *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sándor Klára 2012. *Édes anyanyelvünk és édesanya-nyelvünk – tizenhetedik rész. Galamus*, 2012. január 8. www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=111269
- Tertinszky Edit 1998. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.) 1996–2000. 353–406.
- Tüske Ferenc 2000. *Hullámtér avagy a magyar kereskedelmi rádiózás kialakulásának története*. Puskás Hírmondó, Szeged. <http://www.visszaaradiohoz.hu/cikk.phtml?cim=hullamter.html>
- Zsirai Miklós 1995. *Nyelv és rádió*. Rádióelőadások 1947–1951 „Zsirai Miklós emlékének.” Tizenkilenc elfeledett népszerűsítő nyelvészeti rádióelőadás. A szerző kéziratot hagyatékából sajtó alá rend. Fábíán Pál. Kiadta a Magyar Rádió.

EGYÉB FORRÁSOK

- Földes Anna: Rendhagyó nyelvművelő órán Lőrincze Lajosnál. http://www.c3.hu/~eufuzetek/index_2021.php?nagya=20_21/2021_A13_LorinczeLajos.html
- Lőrincze Lajos állami díjas nyelvész. <http://www.mtva.hu/hu/sajto-es-fotoarchivum/5886-lorincze-lajos-allami-dijas-nyelvezs-akinek-edes-anyanyelvenk-cimu-radios-musorat-evtizedekegimillioik-hallgattak-20-eve-halt-meg>
- Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 33. Lőrincze Lajos (1915–1993) ELTE Fonetikai Tanszék 1994.

H. Varga Gyula

főiskolai tanár

Eszterházy Károly Főiskola

Alkalmazott Kommunikációtudományi Kutatócsoport
Eger